

„ լի Ճարտարութիւն մը , որով մար-
„ դուս սրտին ամենէն ծածուկ խոր-
„ շերն ալ կը թափանցէ կ'իջնայ ու
„ զինքը յանկարծակիի բերելով նախ
„ պատկառել կու տայ , կը սոսկացընէ
„ ու վերջէն կը միմիթարէ . և երբեմն
„ ալ անոր խղջմունքին վրայ նախ լսւ
„ մը կայծակներ թօթափելէն վերջը՝
„ անոր աներկեան ապահովութեան
„ ճամբան ալ կը ցուցընէ : Ի՞չա այս
„ ամէն ցընաղ ձիբերն են որ ամենէն
„ երեւելի մատենագիրներն ալ ստիպե-
„ ցին վկայելու թէ Ո՞ասկյլեռն այն
„ սակաւազիւտ մարդիկներէն մէկն է ,
„ որոնք որ բնութիւնը պերծախօս լս-
„ տեղծեց , :

ՏԵՍԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՐՈՂՀՅՈՒԹԵԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ Բ.

Փողայաւ բղայոց : — Այսորդի հաղ :

Ե . Փողայաւ բղայոց : — Տղայոց փո-
ղացաւը սոսկալի հիւանդութիւն մըն է ,
և ասոր նշանները շատ անգամ անյայտ
կ'ըլլան : Ովորաբար հարբուխէ կամ
սաստիկ հազէ մը ետքը կ'իմացուի : Տը-
ղան նեղութիւն կը զգայ , երեսին գոյ-
նը կը դեղնի և կամ կը կարմիր , սաս-
տիկ յօգնածի պէս կը պառկի , և քանի
մը ժամ հանդարտ քնանալէն ետքը ,
խղջուելու մը պէս ըլլալով՝ յանկարծ
կ'արթըննայ : Երսէն կոկորդը կը քե-
րուի , կը ցաւի , զիրնար դիւրաւ շունչ
առնել , առած ատենն ալ սաստիկ խժա-
լու ձայներ կը հանէ :

Երբոր նեղութիւնը աւելի սաստիա-
նայ , հազը կը սկսի աւելի ստէպ բռնել ,
ձայնը սաստիկ ու խուսրտ կ'ըլլայ , և
նշառութիւնը գժուարաւ կ'ընէ :

Երբեմն հազը չոր կ'ըլլայ ու պղա-
մը չքակուիր , երբեմն ալ հազին հետ

մէկտեղ սիրտը ետ կու գայ և հիւանդէն
արիւն կ'երթայ : Ի՞ս նշանները մաս-
նաւոր կերպով հիւանդութեան սկիզբը
կ'երենան . բայց երբոր հիւանդութիւ-
նը վերջի աստիճանի սաստիկութեան
մէջ ըլլայ , ան ատեն հիւանդը թաղան-
թի ձեռվ կտորներ դուրս կու տայ :

Ընչափողին ու մեծ շնչերակին թա-
ղանթները սաստիկ բորբոքած կ'ըլլան ,
ու խիստ շատ պղղամ դուրս կու տան , որ
սաստիկ տաքութենէ մաշկի պէս կը
թանձրանայ , ու քիչ ատենէն շնչառու-
թեան անցքը կը գոյէ . և երբեմն անանկ
սաստիկ՝ որ ինչուանքիչ մը օդ մտնալու
տեղ ալ չի մնար :

Ի՞ս փողացաւը երբոր չգարմանուի ,
քսանըըրս ժամուան մէջ կրնայ մահ
ուատճառել , երբեմննաև ինչուան տաս-
նըմէկ ժամուան մէջ :

Իւաւական չէ պղղամը քակելու պար-
պել , աւելի պէտք է ան պղղամը գոյացը-
նողին հետ կուուիլ որէ բորբոքումը , քա-
նի որ աս բարբոքումը կայ՝ խղջուելու ալ
միշտ վտանգ կայ :

Ի՞ս վտանգէն զատ հիւանդին ուղեղն
ալ սաստիկ տաքցած կ'ըլլայ և արիւնը
սաստիկութեամբ դէպ'ի հնն կը վազէ :

Երկու տարեկանէ ինչուան եօթը
տարեկան տղաքը աւելի ենթակայ են
աս տոսկալի հիւանդութեան : Եւ ան
ատենը աւելի ալ վախնալու է , անոր
համար որ ան հասակին մէջ շնչառու-
թեան անցքը խիստ նեղ ըլլալով , աւելի
դիւրաւ կը լեցուի ան շինծու մաշկով
ու պղղամով :

Երբոր աս փողացաւը մէյմը սաստ-
կանայ . քիչ յոյս կը մնայ առողջութեան .
անոր համար խելքով ու գիտութեամբ
ամէն ջանք ընելու է առջևն առնելու :
Ուստի շատ հարկաւոր է տղաքը օդին
յանկարծական փոփոխութիւններէն
զգուշացընել , խոնաւ ու ցուրտ օդին
դուրս չհանել՝ երբոր դեռ փափուկ է
կազմուածքնին : Իսկ թէ որ զօրաւոր է
կազմուածքնին , պղտիկուց զիրենքպէտք
է վարժեցընել ամէն տեսակ օդի փոփո-
խութեան :

Տղայոց փողացաւը համաձարակ է :

Երբոր առջինշամները կ'երևնան, պէտք
է վզին քանի մը տզրուկ փակցընել, ու
թանձր, թեթև և անուշըմպելիքներ
խմբընել :

Զ. Ասուտիչ հաղ, կամ դրս հաղ : —
Դաղղիացի ճարտար բժիշկին մէկը տը-
ղոց հազին վրայ ասանկ կը գրէ .

„ Լուծի իրեք կամ չորս օրերը, եր-
„ բեմն ալ շաբաթ մը կամ երկու իրեք
„ շաբաթ աս հազը սովորական հար-
„ բուղին կը կարծուի . անկէց ետքը հա-
„ զը աւելի չոր, սաստիկ ունեղիչ կ'ըլ-
„ լսյ, թէպէտ և ատեն ատեն միայն
„ կը բռնէ, ու բռնելն առաջ հիւանդը
„ կոկորդին վերի կողմը քիչ մը քերուիլ
„ կ'իմանայ : Հիւանդը ձեռքը ընկած
„ բանը կը բռնէ, խօսելն կը դադրի,
„ սրտնեղութիւն կ'իմանայ, այնպիսի
„ կերպով մը շունչ կ'առնէ որ հետը
„ մէկտեղ մասնաւոր խժալու ձայն մը
„ կը լսուի . ան ձայնին ետևեն ալ հինգ
„ վեց անգամ մը ցնցուելով կը հազայ
„ ու խզդուելու պէս կ'ըլլայ : Լուսան
„ շրջանը կը շուտնայ, երակը կը սկսի
„ շուտ շուտ զարնել, միանգամայն մանր
„ ու պինդ կ'ըլլայ զարնուածքը . ձե-
„ ռուըներն ու ստուըները կը պազին,
„ երեսը կը կարմիի, կը կապուտնայ,
„ ու կարծես թէ կ'ուռի . բոլոր կեր-
„ պարանքէն կ'երևնայ հիւանդին սաս-
„ տիկ նեղութեան մէջ ըլլալը . կո-
„ պերը կ'ուռին, աշուըները կը կար-
„ միին, կը փայլն ու արցունք կը թա-
„ փեն . գլուխն ալ սաստիկ կը ցաւի, ու
„ վար կը կախուի . գլխուն վրայի . ու
„ վզին չնչերակները ուժով կը նետեն ու
„ կ'ուռին . և երբոր հազը խիստ սաս-
„ տիկ ու ստէպ ըլլայ, հիւանդին քթէն
„ ալ արիւն կու գայ, թէպէտ միշտ
„ առատ ըլլար վազած արիւնը . և
„ շատ անգամ ասանկ ատեն հազը կը
„ դադրի :

„ Երբեմն կը պատահի որ աս դի-
„ պուածներուս մէջ հիւանդին սիրտն
„ ալ ետ կու գայ . և կամ թանձր ու
„ կազուն պղամ մը կը քակուի սաստիկ
„ նեղութեամբ . բայց անկէց ետքը հա-
„ զը կը դադրի, և հիւանդը գրեթէ

„ առջինին պէս աղէկ վիճակի մէջ կը
„ գտնէ ինքզինքը, թէպէտ և յոգնած :
„ Ը ատ անգամ ուրիները չեն կարծեր
„ որ հիւանդը այնպիսի նեղութիւն
„ քաշած ըլլայ, անիկայ ալ քանի կ'եր-
„ թայ կը լաւայ ինչուան որ հազը
„ նորէն բռնէ : Լուծի բերան պղամին
„ քակուիլը գրեթէ ոչինչ է, նոյնպէս
„ ալ երբոր հիւանդութիւնը վերջի աս-
„ տիճանի սաստկանայ . քանի որ ցաւը
„ պակսի, պղամն ալ աւելի առատ ու
„ դիւրին կերպով կը քակուի :

„ Երբոր սաստկութիւնը ետքի աս-
„ տիճանի ըլլայ, հիւանդը ոտքը գե-
„ տինը կը զարնէ . աննշան ձայներով
„ կը կանչուրուտէ, շատ անգամ ալ ջղե-
„ րու ցնցման մէջ կ'իյնայ և կամ լուս-
„ նոտի պէս կը մարի կ'իյնայ : « Ի՞չ
„ ատեն կ'ըլլայ որ աս հազը առաւօ-
„ տանց բռնէ . սովորաբար օրուան մէջ
„ կու գայ և աւելի գիշերը : « Ի՞սանը որս
„ ժամուան մէջ ինչուան տասնը հինգ
„ կամ տասնը ութը անգամ կրնայ բըռ-
„ նել : Լուծակը, չափէ դուրս պաղ
„ կամ տաք հովը, փոշին, ծուխը,
„ վախը, որ և իցէ այլայլութիւն,
„ սրտնեղութիւն, չափազանց շարժ-
„ մաւնք, վազելը, ցատքելը բաւական
„ են աս հազը նորէն գրգռելու :

„ Լուծիւանդութիւնը երբեմն ին-
„ չուան տասնը հինգ օր կը քշէ, շատ
„ անգամ ալ մէկ ամիս, վեց շաբաթ և
„ ինչուան երկու, իրեք, չորս ամիս :
„ Անկէց ետեւ սովորաբար երթարով կը
„ պակսի, կը թեթենայ, և հիւանդը
„ իր առջի առողջութիւնը նորէն ձեռք
„ կը ձգէ :

„ Ունէ որ հիւանդութիւնը շատ եր-
„ կարի՞ աս հազին տեղը թոքախտու-
„ թիւն կու գայ հիւանդին վրայ . եր-
„ բեմն վերնոտութիւն՝ և կամ պարզ
„ ջղացւ, երբեմն ալ կ'ըլլայ որ ատեն
„ ատեն բռնող փորուցաւ մը կը մնայ
„ հիւանդին վրայ » :

Լուծիւանդութիւնը սովորաբար տղոց կը
հանդիպի որ փափուկ ու դիւրագրգիռ

բնութիւն կ'ունենան, անոր համար նայելու է որ բարկասիրտ տղոց կամքին դէմբաներ ըըլուին այնպիսի ատեն:

Տղոց փողացաւը ըատ ինքեան վախսալու հիւանդութիւն մը չէ, ու դեղն ալ դիւրին է. այսինքն կեցած տեղը ոչ տաք պէտք է ըլլայ և ոչ ցուրտ, օդը չոր, հագուստը տաք, պառկած տեղը համդիստ, խմածը անոյշ բաներ, կերակուրը քիչ, միս չուտել, հապա միայն թեթև արգանակ. աս դեղերով ստամոքսը չգրգռիր, ու հազն ալ կը հանդարտի:

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԼԱԲԻ-Ռ- ՋԵՐՄԱԿ:

ՅԱՄԱՔ ԵՐԿՐԻ օգտակար միանդամյն և զուարձալի տեսարաններէն մէկն ալ անուշ ջրի աղբիւրներն են, որոնցմէ ումանք երթեմն երթեմն, և ոմանք ալ անընդհատ՝ կենդանի ու քաղցր ջուր մը կը վազցընեն: Վայս աղբիւրներուն ծագումը գլխաւորապէս անձրեի ջրերէն առաջ կու գայ, որ կամաց կամաց գետնին ծակտիքներէն ու պատառուածքներէն կը թափանցեն կ'անցնին երկրիս խորերը, ինչուան կաւի կամ որձաքարի խաւին վրայ համանին, և հոն կը սկսին ժողվուիլ ու ընդունարան մը ձեացընել, և բոլորը մէկտեղ միանալով՝ գետնին տակը այլ և այլ երակներ կամ առուներ կը ձեանան, և գետնէն ծակ տեղուանք գտնելով դուրս կ'ելլէն դարձեալ: Չմեռը ցուրտ ատեն անձրել օդուն մէջ ստուելով ձիւնի ձեռով լեռներուն վրայ կը թափի. վերջը հողուն տաքութենէն հալելով աղբիւրներուն ծագմանը ու աճմանը պատճառ կ'ըլլայ: Դնաբանք հաշիւ ըրած են թէ մէկ տարուան մը մէջ որչափ ջուր գետերուն ձեռքով մէկ աշխարհքէ մէկալ աշխարհք կը վազէ կ'երթայ. նոյնպէս ալ հաշիւ ընելով՝ թէ այս գնացածին

տեղ հրչափ ջուր տարուան մը մէջ մըթնոլորտէն նոյն աշխարհքին վրայ կը թափի, գտած են որ աս երկրորդը՝ այսինքն անձրեւի ջուրը՝ անհամեմատ աւելի է. անանկ որ բոլոր կենդանեաց ու բուսոց պիտոյքը առատութեամբ լեցընելլէն ետքը՝ մաս մ'ալ դեռ կ'աւելնայ, որով որ վազուկ ջրերուն աղբիւրները կը ձեանան, կամ հետզհետէ անսպառ կը մնան: Վարիոդ գաղղիացին հաշիւ ըրաւ որ հիմն քաղքին ջրակայ երկիրները քառակուսի մղոնի մը վրայ՝ տարուան մը մէջ 238,050,000 խորանարդ ոտք անձրեւի ջուր կը թափի. Ունա գետին աղբիւրը վարիոդէն 60 մղոն վեր դրաւ մնաքով, ու սեպեց որ 50 մղոն լայնութեամբ մթնոլորտի ջուր մէջը ընդունի. աս այսպէս գնելով տարուան մը մէջ 714,150 միլիոն խորանարդ ոտք ջուր պիտի ընդունի: Վոկէց իմացաւ որ վարիոդու թագաւորական կամրջին տակէն վազած ջուրը հազիւ թէ այս անձրեւի ջրին է. ու թէ որ ենթաղրենք ալ թէ մթնոլորտին ջրին երրորդ մասը նորէն գոլորչի դառնայ, ու նոյնչափ մ'ալ բոյսերէն ու կենդանիներէն սպառուի, գարձեալ միշտ երրորդ մաս մը կը մնայ աղբիւրներու ու գետերու պահպանութեանը համար: Եղան ոմանք որ Վարիոդին այս հաշուին չհաւանելով անհիմն ու փուձ առարկութիւններ հանեցին, բայց Տալդոնի ըրած փորձերէն ալ խիստ յայտնի կ'իմացուի որ անձրեւ ու ձիւնէ հաւաքուած ջուրը՝ գետերուն ծովը թափած ջրէն 3 անգամ աւելի է: — Վզուելով ու մազատեսակ խողովակներու ձեռքով ծովու ջուրն ալ կրնայ աղբիւրներու ծագումն տալ. բայց սակայն այս տեսակ աղբիւրները իրենց աղի բնութեամբը մէկալներէն կը զանազանին, վասն զի ծովու ջուրը թէպէտե երկրիս բարակ ծակտիքներէն ալ անցնի՝ բայց ոչ երթէք իր բնալուծական յատկութիւնները կը կորսընցընէ:

Եւ ինչպէս որ երկրիս տակը շատ ընդարձակ ջրի շտեմարաններ կը գըտնուին, նոյնպէս յայտնի բան է որ ան